

Др Јелена Жунић Цицварић

Ужички центар за права детета

ПРАВО ДЕТЕТА НА ПАРТИЦИПАЦИЈУ

Партиципација као право и механизам развоја детета

Партиципација је право детета. Оно је дефинисано у посебном члану Конвенције о правима детета (члан 12) у којем се каже да дете има право на слободно изражавање сопственог мишљења и право да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се тичу, у складу са узрастом и развојним могућностима. Партиципација је у Конвенцији о правима детета схваћена не само као посебан члан, већ као принцип без чијег остварења није могуће обезбедити уживање осталих права. Треће схватање партиципације је као групе партиципативних права која обухватају право детета на информисање, слободно изражавање мишљења, право да се то мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима која се непосредно тичу детета, право на слободу вероисповести, удруживања и право на приватност.

Ово право уважава чињеницу да деца имају специфична гледишта и искуства о којима могу и треба да говоре. На тај начин она постају видљивија у остваривању својих права. Партиципација као члан Конвенције значи да: (1) је дете способно изрази своје мишљење у складу са узрастом и развојним могућностима; (2) треба да изрази мишљење о свим стварима које га се непосредно тичу; (3) треба да буде у стању да своје мишљење изрази слободно; (4) дететовом мишљењу се посвећује дужна пажња и да се оно уважава; (5) значај који ће се дати мишљењу детета зависи од степена разумевања теме о којој се одлучује. Члан 12 Конвенције истиче важност тога да деца имају одговарајуће информације које су прилагођене њиховом узрасту, јер је то предуслов да деца формирају ставове и исказу мишљење. Мишљење деце је потребно разматрати са дужним поштовањем, озбиљношћу и деци је потребно дати повратне информације у вези са њиховим мишљењем.

Пожељна партиципација спрам манипулације и декорације

Честа је дилема на који начин укључити децу у процес одлучивања о стварима које их се тичу, а да то буде у њиховом најбољем интересу и прилагођено развојним могућностима. Р. Харт је дао *лествицу партиципације* (Hart, 1997) којом указује на високе облике партиципације, као и оне који то нису и које представљају кршење права детета. Ниски облици партиципације су оне врсте одлучивања у којима дете није узето у обзир, иако му се чини да јесте, оно декларативно учествује у процесу одлучивања, али не зна о чему може да одлучује а о чему не, а уколико је мишљење детета одбијено, оно не зна због чега. Декорација као низак облик партиципације се јавља онда када одрасли користе децу као украс, обично са циљем да произведу емоционалну реакцију код одраслих посматрача, а манипулација се догађа када одрасли користе децу за промоцију неке ствари коју они сматрају важном, али не помажу деци да ту ствар разумеју. Одрасли одлучују о томе шта ће да се ради, а затим питају децу да ли се слажу, при чему она морају да се сложе.

Права партиципација почиње онда када је обезбеђена иницијална информација на основу које дете стиче могућност избора, када зна о чему може да одлучује и да је његово мишљење тражено и саслушано, а уколико није прихваћено, образложено је због чега. Пажљиво слушање онога шта деца имају да кажу јесте процес у коме одрасли прилагођава начин на који информише и добија информације од детета. Партиципација тако захтева да одрасли говоре у сарадњи са децом, а не у њихово име. Слушање деце без аутентичне заинтересованости да их чујемо, да разумемо то о чему говоре може имати негативне последице: лакше се манипулише мишљењем деце, оно се чешће користи у декоративне сврхе, фаворизовањем мишљења одређене доминантне групе она постаје још моћнија, док се глас оних маргиналних и даље не чује и сл.

Зашто је важна партиципација деце?

Консултовање деце *одраслима* помаже да се децентрирају и да разумеју оно што је важно детету. Стичу се бољи увиди у проблеме са којима се деца суочавају, боље се разуме њихова перспектива и одлуке које се доносе на тај начин су у већој мери у најбољем интересу детета. Консултовањем деце одрасли уважавају децу, њихово мишљење озбиљно разматрају и поштују и тако превазилазе традиционалне дискриминаторне праксе неслушања. Бројне су добробити и за *дете* од процеса партиципације: оно развија просоцијално понашање и низ компетенција које су важне за демократско друштво; учи да јасно изражава своје и слуша мишљење другог, учи да функционише у групи, да делује у духу поштовања и сарадње, учи да се договара и да преговарају са другима, да проналази конструктивна решења проблема, да критички мисли, да буде самостално и одговорно.

Дете које има искуство партиципације развија висок степен самопоштовања и самопоуздања, толеранције, уважавања других; спремније је да прихвати и одговорност за спровођење одлуке јер разуме разлоге њеног доношења, као и последице њеног неостваривања. Такође, у односу са децом губе се елементи ауторитарности и до изражаја долази ауторитет заснован на поштовању; слушајући различита мишљења, дете учи да сагледава појаве из различитих перспектива; развија осећај за друштвену правду. Партиципација није једносмерна добробит, она користи и деци и одраслима.

Неповољни чиниоци за партиципацију деце

Упркос бројним добробитима које партиципација доноси, за њу постоје неповољни чиниоци. Тако су, на пример, код нас присутни традиционални обрасци поступања према деци где се цени послушност, покорност и пасивност детета. Присутна је општа друштвена клима која не тражи и не подстиче стварну партиципацију ни деце ни одраслих, као и општа доктрина која влада у нашем друштву (и образовању) где се од детета не очекује стварно активно учешће. Неповољна за партиципацију је и слика о детету у нашој традиционалној култури, која указује на то да се деца третирају заштитнички, контролишу се и маргинализују, а овладава став да ће казне и батине помоћи да се она социјализују. Неповољност се огледа и у томе што у нашем друштву развој самосталности и одговорности карактерише дисконтинуитет, тако што родитељи сузбијају самосталност и не подстичу је код деце. Треба поменути и став одраслих о деци као некомпетентним, незрелим бићима која не могу да учествује у одлучивању заједно са одраслом особом.

Заблуде у вези са партиципацијом

Једна од доминантних заблуда јесте та да деца морају прво да науче да прихватају одговорност за своје поступке, па тек онда да добију могућност да партиципирају. Управо један од начина да се деца науче да прихватају одговорности јесте да им се омогући учешће у процесу одлучивања и то од најранијег узраста, што значи да одговорност није предуслов за партиципацију, да деца не „заслужују“ право на партиципацију, већ је она механизам за развој одговорности и самосталности.

Заблуда да деца нису довољно зрела да учествују у доношењу одлука и предузимању акција негира то да дете није само пасивни прималац околних утицаја, већ да оно од рођења утиче на окружење и обликује га. Заблуда је и то да је партиципација могућа само са старијом децом, јер не постоји доња граница за изражавање мишљења – деца могу активно да учествују на сваком узрасту, а начин партиципације деце одређен је капацитетима деце, искуством и њиховим интересовањима. Одрасли проналазе канале комуникације који омогућавају да деца разумеју одрасле и путем кога се дете може изразити.

И на крају, партиципација не значи да ће све одлуке бити онакве како је дете казало, или да је партиципација претња ауторитету одраслих – професионалаца и родитеља, јер партиципација заправо јача ауторитет одраслих који се заснива на поштовању. Уважавање дететовог мишљења не значи да се аутоматски сви захтеви усвајају, већ да се дечје мишљење узима у обзир као важно у процесу доношења одлука које се тичу детета. То значи да ће одрасли детету дати образложење, на начин који дете разуме, о томе како ће се његово мишљење разматрати или зашто то мишљење није уважено.

Препоруке

Препоруке Комитета за права детета нашој земљи по питању овог права односе се на то да је потребно посвећивање дужне пажње ставовима деце у школама кроз усвајање одговарајућих закона, обука стручњака, успостављање специфичних активности у школама. У препорукама Заштитника грађана наглашава се да је ово право недовољно поштовано у образовном систему, те да је потребно изменама и допунама просветних закона прописати и уредити право детета на партиципацију у образовно-васпитним установама и обавезе установа да обезбеђују партиципацију деце и ученика на свим нивоима.

Имајући претходно у виду, Ужички центар за права детета је пре неколико година израдио [„Анализу јавне политике са препорукама за њено унапређење - партиципација, грађанска и политичка права у образовању“](#) са предлогом измена и допуна Закона о основама система образовања и васпитања, предлога Правилника о партиципацији ученика и предлога Правилника о информисању ученика.

Иако је Савет за права детета, као важно тело за остваривање права детета, ову тему и анализу уврстио је у Годишњи програм рада за 2020. годину, она ни након четири године није разматрана због неефикасности и одсуства континуитета рада Савета, будући да је свака промена Владе доводила до гашења постојећег и формирања новог Савета, при чему настају дуготрајне празнине у раду, те се задаци Савета нису оптимално реализовали.